

VAN ALFA NAAR OMEGA EN TERUG

Elementaire verhalen over de westerse literatuur

Aan universiteiten gaat het in cursussen letterkunde steeds minder vaak over teksten die passen in het klassieke belletriestjabloon

Dertig jaar geleden – ik volgde aan de universiteit mijn eerste cursussen letterkunde – kreeg de vraag der vragen nog een eenvoudig antwoord. Wat is literatuur? Literatuur is wat specialisten als literatuur beschouwen. De professor, zelf onmiskenbaar een specialist, oreerde in de stijl die toen de aula's domineerde. Wat hij zei, klonk als een dogma. Zelden was ik zo onder de indruk van een cirkelredenering. Ik hoefde mijn hoofd niet langer te breken over wat me al die tijd zo'n essentiële kwestie had geleken: anderen zouden me wel zeggen wanneer ik me met het literaire fenomeen geconfronteerd wist.

De drie voorbije decennia is er in de wereld van de literatuurbeschouwing heel wat veranderd. Wie de afdeling Engelse literatuur van de Gentse vestiging van warenhuisketen Fnac wel eens bezoekt, ziet het gevolg van die ontwikkeling zomaar voor zich. Tien jaar geleden waren de toontafels nog beperkt tot de boeken die in de literatuurbijlagen van de Britse en Amerikaanse kwaliteitskranten werden besproken. Centraal in het aanbod stond het betere werk van schrijvers die prijzen wonnen omdat ze mooier en beter schreven dan anderen en omdat ze daarbij origineel uit de hoek kwamen, in boeken waarin ze een eigen visie en stijl ontwikkelden. De thrillers en detectives – genreboeken waarvan elk individueel exemplaar op dezelfde manier in het voorziene hokje paste – hadden in de Fnac ook wel een plaats, maar ze lagen niet op een van de tafels. Ze leidden een minder opvallend winkelbestaan, in een rekje of twee, om de hoek van waar de echte letterkunde zich bevond, buiten het onmiddellijke zicht van de literaire meerwaardezoeker. Vandaag hebben de thrillers en detectives hun plaats in de afdeling letterkunde meer dan veroverd. Ze hebben hun eigen tafels, net als de *fantasy*, de *chicklit* en de *young adult fiction*. De goede oude Literatuur ligt er vanzelfsprekend ook nog, maar

haar aandeel is duidelijk tanende, zowel in aanbod als in verkoop.

Dat laatste is niet alleen in de boekhandel het geval. Ook aan universiteiten gaat het in cursussen letterkunde steeds minder vaak over teksten en boeken die passen in het klassieke belletriestjabloon. Niet alle bestudeerde teksten moeten nog een moreel waardevolle inhoud in een grondig bewerkte vorm brengen; niet elke tekst op de leetuurlijst moet mooi, diepzinnig en ingewikkeld bevonden worden. Ook het academische onderzoek naar de letterkunde verschuift steeds meer in de richting van de massa's teksten die de voorbije halve eeuw het slachtoffer werden van "het slachthuis van de literatuurgeschiedenis", zoals de Italiaanse literatuurwetenschapper Franco Moretti het omschreef. Literatuurwetenschappers hielden zich in het verleden bezig met niet meer dan 1 procent van de literatuurproductie, aldus Moretti. Steeds dezelfde canonieke teksten (grote Literatuur, daar niet van) werden telkens opnieuw vanuit een ander perspectief bekeken en de anonieme rest bleef onaangeroerd. Dat is vandaag in vele opzichten nog steeds het geval, maar wel in mindere mate. Horden onderzoekers hebben intussen de weg gevonden naar die overige 99 procent – naar teksten die met het oog op de ontspanning zijn geschreven, voor de massa, niet voor de culturele elite. Als literatuur nog steeds gedefinieerd kan worden als datgene wat specialisten als literatuur beschouwen, dan geven die specialisten vandaag alvast blijk van een ruimere geest, van enige literaire schizofrenie misschien zelfs: tot hun professionele domein behoren naast Flaubert ook Nicci French, naast Kafka ook Jilly Cooper, naast Henry James ook E.L. James.

Men kan rouwig zijn om die ontwikkelingen, er zelfs het onheilspellende teken in zien van het einde van het beschavingsideaal waarvan de

*Door zich niet de vraag te stellen
wat literatuur is maar wel wat ze
doet bieden de auteurs een erg
brede blik op hun onderwerp*

“schone letteren” al die tijd als het sluitstuk werden gezien, maar men kan ook rustig blijven onder die zoveelste vermeende crisis van de literatuur. Dat laatste is alvast het standpunt dat Gillis Dorleijn, Dirk De Geest en Pieter Verstraeten innemen in *Literatuur*, hun bijdrage aan de reeks *Elementaire Deeltjes*, waarmee Amsterdam University Press in handzame boekjes van net geen 10 euro de geïnteresseerde lezer op de hoogte brengt van alles wat er te weten valt over belangwekkende hedendaagse onderwerpen. (*Psychoanalyse, Zwarte gaten en Modern Duitsland* zijn andere recente delen; het opzet van de reeks is vergelijkbaar met die van de *Very Short Introductions* van Oxford University Press en met de aloude *Que sais-je?*-serie die in de jaren vijftig van de vorige eeuw in Frankrijk werd opgezet.)

Door zich niet de vraag te stellen wat literatuur *is* (en dus altijd is geweest) maar wel wat ze *doet* (en dus op verschillende momenten in haar ontwikkeling heeft gedaan) kunnen de auteurs van dit boek de lezer een erg brede blik op hun onderwerp geven. Die blik is in de historische zin van het woord duidelijk breder dan in de geografische. Het gaat in een kleine tweehonderd pagina's van de Griekse oudheid tot vandaag (van Homeros tot Seamus Heaney), terwijl het naar Afrikaanse of oosterse titels en auteurs ver zoeken is – het titelbegrip moet dus duidelijk worden begrepen als “westerse literatuur”. Maar de breedheid van de aanpak toont zich vooral in de conceptuele zin van het woord: Dorleijn, De Geest en Verstraeten herinneren ons er steevast aan dat de werking van de literatuur niet alleen bepaald wordt door mensen die teksten schrijven en anderen die deze teksten lezen. Er zijn nog andere spelers in het literaire bedrijf dan auteurs en lezers, en de activiteiten van die andere spelers moeten ook in kaart worden gebracht wanneer we het fenomeen ten gronde willen begrijpen. Daarom gaat het in *Literatuur* ook over de “rapsoden” die ten tijde van Homeros de verzen voordroegen (literatuur was toen nog orale communicatie), en ook over de rederijkersgenootschappen en over de officiële censuur die in de tijd

van Shakespeare alle gespeelde en gedrukte teksten doornam voor ze publiek werden. Wat de literatuur van vandaag betreft gaat het over drukkers en uitgevers, over redacteuren en ghostwriters, over recensenten en inkopers van grote boekhandelketens. In *Literatuur* wordt aandacht gevraagd voor de institutionele inbedding van de literaire tekst en voor de diverse functies die de tekst kan vervullen: hij kan ons een morele boodschap bijbrengen (traditioneel de primaire functie), ons esthetisch genot bezorgen, ons ontspanning brengen (of verving), ons in staat stellen ons zelfbeeld of het imago bij te sturen dat we bij anderen willen oproepen. Die functies zal de literatuur nog wel even blijven vervullen, besluiten de auteurs van dit erg rijke en genuanceerde boek. De vraag is alleen op welke manier(en) en in welke vorm(en) ze dat in de toekomst zal doen.

Ongeveer tegelijk met het boek van Dorleijn, De Geest en Verstraeten verscheen in dezelfde reeks een deeltje over *Klassieke literatuur* van de hand van Jacqueline Klooster. Kloosters boek behandelt de literatuur van de Griekse en de Romeinse oudheid en bestrijkt daarmee een periode van zowat duizend jaar die loopt van de achtste eeuw voor Christus (de epen van Homeros) tot de tweede eeuw na Christus (de dialogen van Lucianus). Het boek van Klooster is minder analytisch van opzet dan dat van Dorleijn, De Geest en Verstraeten. Het is chronologisch georganiseerd en beoogt vooral een feitelijke voorstelling van de geschiedenis van de klassieke letterkunde. Wie wil weten wat de stand van zaken is in de studie van Sophocles, Plato, Aristoteles, Vergilius, Horatius of Tacitus (literatuur in de oudheid omvat ook de filosofie, de retoriek en de geschiedschrijving) is bij Klooster aan het goede adres. Niet alleen de echt grote namen komen hier aan bod: ook mindere goden (in onze ogen) als Archilochus, Menander, Callimachus en Flavius Philostratus krijgen bij Klooster de nodige aandacht. Het boek van Klooster presenteert zich meer als een registrerend naslagwerk dan dat van Dorleijn, De Geest en Verstraeten. Hun aanpak doceert op een andere

*In Literatuur wordt aandacht
gevraagd voor de institutionele
inbedding van de literaire tekst en
voor de diverse functies van zo'n tekst*

manier: ze tonen verschillende perspectieven, geven duiding en nemen standpunten in, steeds genuanceerd, maar toch geopinieerd.

Los van de logische overlap die er tussen beide boeken bestaat (in hun uiteenzetting van de geschiedenis hebben ook de auteurs van *Literatuur* het vanzelfsprekend over de oudheid), echoën deze twee *Elementaire Deeltjes* elkaar op een interessante manier. Meer dan eens moet Klooster zich op moderne letterkundige begrippen beroepen om aspecten van de antieke letterkunde te vatten. Zo wordt Apollonius Rhodius (derde eeuw voor Christus) de uitvinder van de *monologue intérieur* genoemd, de vertelwijze die Flaubert meer dan twee millennia later perfectioneerde in *Madame Bovary*. Omgekeerd kunnen Dorleijn, De Geest en Verstraeten niet om de klassieke wortels van veel moderne letterkundige fenomenen heen. De schaduw die de *Poetica* van Aristoteles werpt over ons denken over de werking van de literatuur, blijkt vijftienvintig eeuwen na datum groter dan ooit.

JÜRGEN PIETERS

JACQUELINE KLOOSTER, *Klassieke Literatuur*,
Elementaire Deeltjes 47, Amsterdam University Press,
2017, 190 p.

GILLIS DORLEIJN, DIRK DE GEEST, PIETER
VERSTRAETEN, *Literatuur*, Elementaire Deeltjes 50,
Amsterdam University Press, 2017, 171 p.